

3. Hafta

Modern Dönemde Dinsel Değişim: Luther ve Calvin

Evet arkadaşlar, geçtiğimiz hafta modern düşüncenin siyasal alandaki öncüsü olarak Floransa'lı diplomat ve siyaset düşünürü Niccolo Machiavelli'nin düşüncesini incelemiştik. Bu hafta modern öncesi dönemden kopuşun dinsel boyutunu inceleyeceğiz. Geç Orta Çağ'larda Hıristiyan düşünce dünyasına Aristoteles, Çiçerocu doğal hukuk anlayışı ve Hıristiyan inancının bir sentezini sunmuş olan Aziz Thomas'ın felsefesi damgasını vurmuştur. Daha önceleri, Aziz Augustine'nin düşüncesi hâkim paradigmayı oluşturuyordu. Bu görüşe göre, birey günahkâr ve toplum bu günahkâr bireyin içinde hizaya getirileceği doğal olmayan bir yer ve devlet de dışarıdan müdahale olmaması halinde birbirlerinin boğazına yapışacak bu bireyleri kontrol etmenin aracı idi. Aziz Augustine'e göre devlet doğal olmayan, ancak katlanılması zorunlu olan bir kötülüktü. Aristoteles'in fikirlerinden büyük ölçüde etkilenmiş olan Aziz Thomas, bireylerin önce ailede, sonra köyde ve son olarak da devlette doğal olarak bir araya geldiklerini ileri sürüyordu. O da insanın cennetten işlediği ilk günah nedeniyle kovulması inancına bağlı kalmakla birlikte devletin katlanılması zorunlu bir kötülük olduğu kanaatinde değildi. Tıpkı Aristoteles gibi Aziz Thomas da bireyin aklı sayesinde, devletin de yardımı ve kilisenin gözetiminde erdemli ve imanlı bir hayat sürerek mutluluğa ulaşacağını düşünüyordu.

İşte modern dönemde Hıristiyan dünyada kendisine meydan okunan hakim dinsel paradigma buydu. Bu düşünce sistemine eleştiriler XVI. Yüzyılda Protestanlık düşüncesinin/inancının ortaya çıkmasıyla zirveye ulaşmıştır. Hıristiyan dünyada Papa'nın önderliğindeki Katolik Kilisesi'nin tekelinin kırılması demek olan Protestanlığın doğuşunda bugün siyasal teolojilerini inceleyeceğimiz iki teolog en

büyük paya sahip olmuştur. Bu kişiler 1483-1546 yılları arasında yaşamış olan Martin Luther ile 1509-1564 yılları arasında yaşamış olan John Calvin'dir. Luther ve Calvin'in fikirlerini tartışmadan önce altı çizilmesi gereken en önemli husus, bu düşünürlerin bireyin kilise ve kilisenin meşruiyet sağladığı devlet iktidarına koşulsuz biat etmesini sağlayan Thomistik düşünceye meydan okuyarak modern düşüncenin temel fikirlerinden biri olan "bireycilik" düşüncesinin dinsel temellerini atmış olmalarıdır. Gelin şimdi bunu nasıl yaptıklarını inceleyelim.

Martin Luther

1500'lü yılların genel görünümüne bakmak, Reform hareketinin nasıl bir ortamda geliştiğini anlamak bakımından önemli olabilir. Bu yıllar, veba salgını ve benzeri hastalıkların ve büyük kıtlıkların yarattığı nüfus kaybının geride kaldığı, görece hızlı bir nüfus artışına sahip olunan yıllardır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 88). Bu nüfus artışına ticarete, teknolojiye, eğitim ve sanatta gerçekleşen gelişmeler eşlik etmiş ve özellikle de kentlerde yaşayanlar açısından yeni toplumsal ve siyasal taleplerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte nüfusun çok büyük bir kısmı halen köylerde yaşamaktadır. Fakat nicelik açısından daha alt seviyede olan kentler, yenilik yaratmak açısından önemli bir potansiyele sahiptir ve değişimi tetikleyen bir çatışma da mevcuttur (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 89). Kentler bu yönleriyle Kilisenin korkuyla baktığı yerler olmakla birlikte, bu dönem aynı zamanda para ekonomisinin yaygınlaştığı bir dönemdir. Kapitalizmin hızlı gelişimi, iş bölümünü ve buna bağlı çelişkileri temellendirirken, ticaret sayesinde zenginleşen tüccarlar ve bankerler ile küçük mülk sahipleri ve esnaf arasında da bir çatışmaya neden olmuştur. Kendilerine bağlı daimi ordular kurmak isteyen kral ve prenslerin bu

ihtiyaçları için soylu toprak sahiplerine ve köylülere başvurmaları, yeni vergiler koymaları söz konusu olurken, veba salgınından ve kıtlıktan etkilenen toprak sahiplerinin ise kralın himayesine muhtaç olmaları söz konusudur ve bu karşılıklı bağımlılık, kralların mutlak iktidarına zemin hazırlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 90).¹ Bu durum ise krallık ile Kiliseyi karşı karşıya getirmiştir. Buna karşılık Kilise’de merkezileşme ve gelirlerini arttırma çabası söz konusudur. Bu doğrultuda konsey kurma düşüncesi ağırlık kazanmış, iki papa görevden alınarak yenisi atanmış, fakat diğer iki papanın da etkilerinin devam etmesi nedeniyle papa sayısı üçe çıkmıştır. Krallıkların Kiliseyi yavaş yavaş denetim altına almasıyla ise Roma Kilisesi ile ulus dahilinde var olan Kilise arasındaki bağlar zayıflamış hatta kopmuştur. Bu özellikle İngiltere ve Fransa’da geçerlidir. İngiltere’de Anglikan Kilisesi’nin kurulmasıyla Roma Kilisesi’nden kopuş ve ulusal kilise kurulumu gerçekleşmiş, Avrupa ise Reform Hareketi ile Protestanlar ve Katolikler olarak bölünmüştür.

Bu gelişmelerden başka, daha kültürel temelli nedenlerin de Reform hareketinin oluşmasında önemli bir katkı yaptığını söylemek mümkündür. Örneğin matbaanın bulunması, basılı eserlerin yaygınlaşması, İncil’in çevrilmesi, okumanın yaygınlaşması, dinsel metinlerin asıllarından takip edilme olanağının bulunmasıyla, doğru dine dönüşün talep edilmeye başlanması Kilise’nin otoritesini sarsan unsurlar olmuşlardır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 91-92). Kilise’nin Tanrı ile birey arasına girmemesi gerektiğini savunan Hıristiyan mistisizminin yanı sıra, geçen dönem ele

---

¹ Bu dönemin ilk haftasında bahsettiğimiz üzere erken modern dönemin temel ekonomik paradigması merkantilizm olmuştur. Merkantilizm düşüncesinin gerisinde kurulmakta olan merkezi devletin ordu, bürokrasi gibi kurumlarının finanse edilmesi için ekonomik kaynak yaratılması çabası yatmaktadır. Bu doğrultuda egemenliklerini pekiştirmek isteyen kralların kaynak bulmak üzere ilk olarak soylulara ve köylülere yöneldiği, ilerleyen dönemde de kendilerinden vergi alınabilecek ulusal bir burjuvazi yaratma çabasına girdikleri söylenebilir.

aldığımız Dante ve Marsilius'un katkıları da bu değişim için gerekli düşünsel temeli sağlamışlardır.

Alman teolog, reformcu ve İncil çevirmeni Martin Luther, 1483'te doğmuştur. Babasının isteğiyle hukuk öğrenimine başlayan Luther'in Mansfeld ve Eisenach'taki ilk eğitimi retorik alanındaki alt yapısını hazırlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 94). 1501'de Erfurt Üniversitesi'ne giren Luther, burada kendisini sürekli meşgul edecek olan "Tanrısal kurtuluşa erme" sorununu düşünmesine neden olacak bir eğitim alır. Çünkü burada kendisine ilk günaha rağmen insanın kendi özgür iradesiyle kurtuluşa ulaşabileceği öğretilmiştir. 1505'te Augustineci bir tarikata katılması bu sorunun çözümünü düşünmesinde diğer bir etken olur. Burada kurtuluş umuduna sahip olup olmama arasında derin çelişkiler yaşayan Luther, "sonuçta Tanrısal kurtuluşun ve Tanrısal adaletin mutlaka günahı ve günahkârı cezalandırmak olmadığı görüşüne ulaşır" (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 95). "Tanrısal adalet, Tanrı'nın günaha ve günahkâra karşı duyduğu öfkenin bir ifadesi değil, gerçek inananı günahtan kurtarma iradesidir" (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 95). Dolayısıyla insan yalnızca iman ederek tanrısal kurtuluşa ulaşabilir. Bu düşüncenin dikkat çekilmesi gereken yanı, dua, oruç vb. ibadete yönelik davranışlarla, eylemle değil, imanla (İncil'e, Tanrı sözüne, İsa'da somutlaşan Tanrı inayetine inanarak) kurtuluşa ulaşılabilceğini savunmasıdır. Bu görüşlerini Wittenberg'de bulunan Wittenberg Üniversitesi'nde önce bir papaz sonra da profesör olarak görev yaptığı dönemde derslerinde işlemeye devam etmiştir (Höpfl, 1994a: 77). Dönemin özelliklerini aktarırken belirttiğimiz Kilise'nin merkezileşme ve gelirlerini artırma çabaları ve bunun karşılığında günahların affedildiğine dair belgeler (endüljans) satması, dini bu amaç için kullanması Luther'in tepkisini çekmiştir.

Luther'in Katolik Kilisesi ile olan sürtüşmesi kariyerinin erken bir döneminde başlamıştır. Luther öncelikle Kilise tarafından belli günahların affedilmesi ve cennetin anahtarının para karşılığında satılması gibi uygulamaları eleştirmiştir. Luther Katolik Kilisesi'ne şu sözleri yakıştırır (Luther, 2011: 560):

Şimdi Katolik cemaatinin daha büyük bir kısmı ve papaların bazıları bile dinlerini mücadele etmeden ahlaksızca terk ettiler ve açıkça görüleceği üzere Şeytan'ın gücü altında yaşadılar ve nitekim papalık sık sık cehennemin kapılarının egemenliği altında yaşamak zorunda kalmıştır. Ve açıkça söylemeliyim ki, bu aynı Katolik otorite tüm Hıristiyan alemi üzerinde hızla yükselme cüretini gösterdiğinden beri sadece amacına ulaşmakla kalmadı, aynı zamanda neredeyse bütün dönemlerin, sapkınlığın, uyuşmazlığın, mezheplerin, Hıristiyan alemindeki inançsızlığın ve bedbahtlığın sebebi oldu ve asla kendini cehennem kapılarından kurtaramadı.

O Aziz Thomas'tan daha çok Aziz Augustine'in fikirlerini kendine referans almaktaydı. Ona göre insanlar günahkâr varlıklardır ve akıl yoluyla Tanrı'nın varlığını bulmaları, erdemi ve imanı elde etmeleri mümkün değildir. Bırakın Kilisenin cennetin anahtarını vermesini, bireyin bu dünyada yapıp ettikleri bile kişinin ruhunun gelecek hayattaki kurtuluşunu garanti edemez. Kişiyi kurtaracak tek şey koşulsuz iman etmesidir. Demek ki, gerek Tanrı'nın bilgisi gerekse de ruhun kurtuluşu imandan geçmekteydi. Aklı göz ardı ederek sadece imana yönelmesi, insan iradesine ve bu iradenin ürünü olan eyleme değil, imana ağırlık vermesi, hümanistler tarafından eleştirilen bir husus olmuştur. Ayrıca, Luther Kilisenin hiyerarşik yapılanmasını ve Papa'nın dini konulardaki mutlak otoritesini eleştirmiştir (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 135-136).

Bu koşullar altında Luther, Katolik Kilisesi'ne karşı geliştirdiği eleştirileri 95 başlık altında toplayıp yazdığı belgeyi 1517 yılında Wittenberg'deki kilisenin kapısına çivilemiştir. 95 tez olarak da adlandırılan bu belgenin, 19. tezi insanların ruhlarının kurtuluşundan emin olamayacaklarını, 25. tezi belli meselelerde Papa'nın yetkilerinin diğer herhangi bir piskopostan farklı olmadığı yönündedir. 20. tezden 25. teze kadar

ise endüljansın bir aldatmaca olduğuna dair görüşlerini ortaya koyar. Burada yapmaya çalıştığı, teolojik bir tartışma geliştirip, dinin merkezi hakikati içinde böyle bir şeyin bulunup bulunmadığını ortaya koymaktır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 97). Latince yayımlanan fakat hemen Almancaya çevrilen tezler, matbaanın da yardımıyla yurt dışına dağıtılmıştır. Tezler, çok büyük ilgi görmüş, Luther'in Kilise tarafından susturulmaya çalışılması ise Roma Kilisesi'ne karşı çıkanların kozu haline gelmiş ve Luther ünlenmiştir.

1520 yılında yayımlanan üç manifesto – *Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına Bir Sesleniş, Kilise'nin Babil Tutsaklığı Üzerine ve Bir Hıristiyan'ın Özgürlüğü Üzerine* – ile Luther, Kiliseye karşı kesin bir savaş başlatırken, siyasal ve dinsel görüşlerini de ortaya koymuştur (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 98-99). Bu manifestolardan özellikle de *Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına Bir Sesleniş ve Bir Hıristiyan'ın Özgürlüğü Üzerine* matbaa sayesinde geniş okuyucu kitlelerine ulaşır. Bunun üzerine 1520'de Papa X. Leo tarafından çıkarılan bir buyrukla Luther'in görüşleri yasaklanır. Bu buyruğu Wittenberg'te halkın önünde yakan Luther daha da ünlenir. 1521 yılında imparatorluk diyeti önüne çıkmak zorunda kalan ve görüşlerini savunmaktan ödün vermeyen Luther, hem papa hem de İmparator Şarlken tarafından aforoz edilir. Bunun üzerine Wartburg Şatosu'na kaçırılır ve burada gizlenir (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 99). Tanrının sözünün bütün sorunları çözenin başlangıcı olduğuna inanan Luther, İncil'i Almancaya çevirerek Reformun yaygınlaşmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu diyetten sonra bir vaiz ve öğretmen olarak yaşamını sürdüren Luther'in, görüşlerine destek buldukça Tanrısal adalete hizmet ettiğine dair inancı artmış, kutsal metinleri doğru yorumlama yolundaki çabaları yoğunlaşmış ve kendi kilisesinin temellerini atmıştır. Bu arada yaşanan iki önemli gelişme ise kiliselerin prenslerin kontrolüne geçmesine katkıda bulunmuştur.

Bunlardan ilki 1525 yılında Luther'in görüşlerini daha radikalleştirerek ayaklanan köylülerin Luther tarafından ikna edilemeyince en ağır şekilde cezalandırılmaları gerektiği sonucuna vardığı ayaklanmadır. Bu ayaklanmada köylülerin tavrı dışında, Luther'in soylularla olan yakınlığı da önem kazanmıştır. Nitekim Luther'in, Wartburg Şatosu'nda gizlendiğini belirtmiştik. O sırada Saksonya prensi olan Friedrich'in köylü ayaklanmaları sırasında ölümü üzerine onun yerine geçen Johann, Roma Kilisesi'nin baskısına karşı oluşturulan ve kendi bölgelerindeki yerel kiliseleri etkileri altına almak isteyen ittifakın başına geçmenin yanı sıra Luther'in görüşlerini de benimsemiştir. Bu girişimler sonucu Almanya'nın birçok yerinde kiliselerin yönetimi, prenslerin saraylarından gelen seçilmiş iki üye ve iki din bilgininin eline geçmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 101). Bununla birlikte Almanya'nın çok sayıda prenslikten oluşan parçalı yapısı bu yeni örgütlenmenin kolay bir şekilde yayılmasına olanak vermemiştir. Prensliklerin yeniden güçlenmesi ile birlikte eski statülerine kavuşmak isteyen şövalyeler, bu çabaya ön ayak olmuştur. Fakat 1526 Speyer Diyeti ile Lutherci görüşlerin yayılması için Kilise ziyaretleri gerçekleştirilmesi kararına karşın 1529'daki ikinci Speyer Diyeti'nde Alman prensleri çok önemli bir Katolik çoğunlukla karşı karşıya geldiler (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 102). Buna karşılık Alman prensleri sadece İncil'i esas aldıklarını belirttiler ve Tanrının onurunu, kurtuluşu ve ruhu ilgilendiren konularda herkesin Tanrı önünde kendi başına ve kendi adına hesap vereceği düşüncesini savunan bir karşı bildiri hazırladılar (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 103). Böylece Luther'in dinsel ve siyasal görüşlerini ulusal çapta duyurma ve yayma imkânı olmuştur. 1530 yılında İsa'nın Son Akşam Yemeği adıyla yayımladığı yazılarla Lutherci kilisenin temellerini atmaya devam eden Luther, 1546 yılında doğduğu yer olan Eisleben'de ölmüştür.

Martin Luther'in gerek 95 tez gerekse de diğer eserlerinde Katolik Kilisesi'ne karşı geliştirdiği eleştiriler üç genel başlık altında toplanabilir. Bunların ilki, Kilise'nin dünyevi otoritenin ruhani meselelerde hiçbir yetkisinin olmadığı buna karşılık Kilise'nin dünyevi meseleler üzerinde otoritesinin olduğu şeklindeki doktrinine yönelik eleştirileri içerir. Luther'e göre ruhani alan ve dünyevi alan ayrımı geçersiz olup, bir piskopos her biri eşit otoriteye sahip olan inananlardan oluşan cemaati temsil etme yetkisi ile sınırlıdır. Piskopos, (Papa da bir piskopostur) temsil ettiği inananlardan daha üstün değildir. Sadece ruhani otoriteyi kullanan din adamları değil ama vaftiz edilmiş tüm inananlar Kilise'nin üyesidirler. Kral da eşit bir inanan olarak Kilisenin üyesidir ve o Tanrı tarafından doğrudan verilmiş seküler otoriteyi kötüleri dize getirmek iyileri de korumak adına kullanır. Bunu yaparken Papa'dan izin almak durumunda değildir (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 136). Kilise, Hıristiyan toplumu içerisinde hiçbir güç sahibi olamaz. Luther, Kilisenin Hıristiyanların yaşamını düzenleyici güç ve yetkilerine karşı çıkar ve gerçek kilise ile kurum olarak kilise arasında bir ayrıma gider (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 107, 109). Kurum olarak kilise, Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığından ve kurtuluş için gerekenleri belirlediğinden gereksizdir. Bununla birlikte Luther, gerçek kiliseyi iman edenlerin dinsel birliği anlamında, görünür olmayan bir kilise olarak ele alır; inanan Hıristiyanların oluşturduğu kurumlaşmamış bir bütünlük anlamında gerçek kiliseyi tercih eder (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 108). Bu tanıma rağmen Luthercilerin bir kilise kurma çabaları söz konusudur ve hatta bu tanım dayanak noktalarıdır.

İkinci olarak, Luther, Papa'nın Kilise ile özdeşleştirilmesine ve İncil'i yorumlamadaki yanılmaz tek otorite olması iddiasına eleştiriler getirir. Nitekim 1519'da Profesör Eck ile Leipzig'te katıldığı bir açık oturumda "Papa'nın yanı sıra, Kilise ileri gelenlerinin tümü ve Kiliseyi yöneten Genel Konsey de yanılabilir"

düşüncesini ileri sürer (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 98). Luther, tek otorite kaynağı olarak Marsilius'a benzer şekilde Kutsal Yazılar'ı gösterir. O'na göre, tüm Hıristiyanlar vaftiz edildikleri andan itibaren rahip, piskopos, ve papa olduklarını ileri sürebilirler. İncil'i okuyup anlamak ve yorumlamak her Hıristiyan'ın yapabileceği bir şeydir. Hiçbir okuma biçimi zorunlu olarak diğerlerinden daha üstün değildir. Buna Papa'nın okuma/yorum biçimi de dâhildir. Eğer Papa'nın okuma biçimi mutlak olsaydı, başka kimsenin İncil'i okumasına, hatta İncil'in kendisine gerek olmazdı. Ayrıca, Papa'nın Kilise ile özdeş olduğu düşüncesi de bir safsatadır. Kilise tüm inananları kapsar (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 136-137).

Luther'in Katolik Kilisesine yönelik üçüncü eleştirisi sadece Papa'nın dini doktrinlerle ilgili görüş alışverişinde bulunmak üzere konseyler toplayabileceği düşüncesi ile ilgilidir. Luther'e göre, Kilise tüm inananlardan oluşur ve tüm inananlar anlaşmazlıklara düştükleri dini meseleleri çözüme kavuşturmak adına konseyler oluşturabilirler (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 137).

Luther'in bu düşünceleri Hıristiyanlığın doğasını değiştirmiştir. Papa'nın yanılmazlığı fikrinin yerle bir edilmesi, Kilise hiyerarşisinin ve ayrıcalığının sorgulanması, sivil iktidarın Kilise'den bağımsızlığı bu dönüşüme hizmet etmiştir. Tüm inananların eşit olduğu; herkesin bir araya gelip tartışabileceği; tüm inananların İncil'i kendilerinin yorumlayabileceği fikirleri daha sonraki dönemlerde yerleşecek olan siyasal eşitlik, iktidarın mutlak olmayıp sınırlandırılmış olması anlamına gelen anayasacılık fikirlerine kaynaklık edeceklerdir. Hiç şüphesiz ilk olarak dini otoritenin sınırlandırılmasına hizmet eden bu fikirler daha sonra sivil iktidarın da sınırlandırılmasına hizmet edeceklerdir (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 137).

Luther, kurum olarak Kilisenin elinden sadece ruhani iktidarını değil, siyasi gücünü de almış ve bir anlamda bir otorite boşluğu yaratmıştır. Fakat Tanrı'nın günahkârlar arasında barış ve düzeni sağlasın diye kılıcı laik yöneticilere verdiğini kabul eden Luther, daha önce hiç olmadığı kadar seküler otoritenin elini güçlendirmiştir. Evet, sivil yöneticinin iktidarının kaynağı halk değil, Tanrıdır. Ancak, yönetici bu iktidarı Papa'nın aracılığı ile değil doğrudan Tanrı'dan almaktadır. Bu anlamda Luther'in düşüncesi Padualı Marsilius'un düşüncesine paralellik arz etmektedir. Çifte kılıçlar doktrinini Kilisenin yorumladığı şekliyle değil ama kendi yorumuyla sunmaktadır. Buna göre her iki kılıç da Tanrı tarafından doğrudan sivil yöneticiye verilmiştir. Luther'e göre zor kullanma gücüne sahip olan bütün iktidarlar, tanım gereği dünyevidir ve bu belki de onu en özgün kılan yanıdır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 110). Dolayısıyla Papa ya da Kilise, dünyevi ilişkilerin herhangi bir alanında karar verme yetkisine sahip olduklarını ileri sürerek bunu buldukları makamın gereği olarak sunarlarsa dünyevi iktidarın yetkilerini gasp etmiş olacaklardır. Gerçek kilise ve kurum olarak kilise ayrımı burada yeniden önem kazanır. Çünkü Luther, kurum olarak kiliseyi dünyevi iktidar bağlamına oturtur ve reddeder (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 111). Bu da kurum olarak kilisenin dünyevi iktidar tarafından kendine tabi kılınması anlamına gelir. Gerçi, Kilisenin boyunduruğundan kurtulmanın bir maliyeti de vardır: Tanrı, iktidarı krala kendi çıkarlarını takip etsin diye değil, kendisine hizmet etsin diye vermiştir. Bu doğrultuda sivil yönetici, günahkârları ve suç işleyenleri cezalandıracak, iyileri ve iman edenleri koruyacaktır (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 138). Ağaoğulları ve Köker, Luther'e göre sivil yöneticinin iktidarını kullanırken gözetmek zorunda olduğu noktaları şöyle sıralar: Prens hakikate (doğru dine) bağlı olması; kişisel tutkularından, ihtiraslarından arınmış olması, uyruklarının ihtiyaçları kendi ihtiyaçlarıymış gibi

davranması; uyrukları arasında barış ve güvenliği sağlaması; doğru dini geliştirmeye çalışması (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 112). Uyruklar ise üzerlerindeki yönetime tabi olmak durumundadırlar.

Luther sivil yöneticiyi Kilisenin hegemonyasından özgürleştirmekle birlikte, ona mutlak bir yetki de tanımış değildir. Luther, yöneticinin otoritesinin gelecek asırda ortaya çıkacak liberal akımın öncülerinden John Locke'ta olduğu gibi, bireylerin sadece bu dünyadaki hayatları ve mülkleri ile sınırlı olduğunu, onların ruhlarının selameti ile ilgisinin olamayacağını belirtmiştir. Bu anlamda Luther bireyin vicdan özgürlüğünü savunuyor ve devleti sadece dünyevi ihtiyaçları karşılama görevi ile sınırlandırıyordu. Peki, bir yönetici yetkisini kötüye kullanırsa ne olacaktır? Bu noktada Luther, radikal başkaldırıyı, isyanı reddetmekte; yönetimin kötülüğüne karşı doğruluk ve adaletle mücadele etmeyi tavsiye etmektedir. Bir Hıristiyan'ın birinci görevi Tanrı'ya itaat etmektir. Eğer yönetici Tanrı'ya karşı gelerek eylemlerde bulunuyorsa, gerçek bir inananın en fazla yapabileceği şey pasif direniş yani sivil itaatsizliktir (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 138).

Luther, dünyevi iktidarı sivil yöneticinin tekeline vererek, ruhani ve dünyevi iktidarlar arasındaki ilişkileri, ruhani iktidarı dünyevi iktidar içinde eriterek çözmüş görünmektedir (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 113). Bununla birlikte her ne kadar Luther, siyasal iktidarın ayaklanma, zora ve güce başvurma yollarıyla değiştirilmesinin karşısında tavır almış olsa da takipçilerinin başkaldırı hareketlerine girişmelerini engelleyememiştir.

John Calvin

1509 yılında Fransa'nın Noyan kentinde doğan dinbilimci ve reformcu John Calvin, Orléans ve Bourges üniversitelerinde hukuk eğitimi almıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 124). Öğrenimini tamamladıktan sonra Paris'e dönen Calvin, Fransa'nın çeşitli kentlerinde çalışmalarda bulunmuş, 1535 yılında ise Fransa'nın resmi Katolikliğinden uzak düşmesi ve Protestanlığa duyduğu sempati nedeni ile ülkeden ayrılmak zorunda kalarak Cenevre'ye yerleşmiştir (Höpfl, 2001: 111) 1536'da en önemli eseri olan *Hıristiyan Dininin Kurumları*'ni yazan Calvin, Cenevre'de Protestanlığı örgütlemek için çalışmıştır. İki yılı aşkın bir çabanın ardından çevresinde yarattığı hoşnutsuzluk ve kentin burjuvazisi ile anlaşamaması nedeniyle kentten ayrılmak zorunda kalmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 124). Ancak bir süre sonra Calvin tekrar şehre çağırılmıştır. Bu gelişle birlikte şehrin kontrolünü yavaş yavaş eline geçiren Calvin, Cenevre'yi teokratik bir yönetim haline getirir (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 125). 1564'deki ölümüne değin bu kentte kalacak olan Calvin, buradaki çalışmalarıyla reformasyonun başlıca öncülerinden olmuş; kilise reformu, dinbilim, Kitabı Mukaddes yorumundaki polemik ve eserleriyle Fransa, Hollanda, İngiltere ve Orta Avrupa'nın reform kiliselerinin önde gelen otoriterlerinden biri olmuştur (Höpfl, 1994b: 104).

Calvin, Protestanlığın radikal mezheplerinden birini geliştirmiştir. Luther ile birlikte Katolik Kilisesi'nin hegemonyasına bir son verilmiş ve sivil yöneticiler Papa'nın bıraktığı boşluğu doldurmaya başlamışlardır. Calvin'in fikirleri de bu yönetime hız kazandırmıştır. Ancak, Calvin Luther'den farklı olarak kutsal bir mutlakiyetçiliğin, bir başka ifadeyle, teokratik bir yönetimin de yolunu açmıştır (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 138-139).

Calvin de Luther'e benzer şekilde Aziz Thomas'ın değil ama Aziz Augustine'in fikirlerine yakın durmaktadır. Ona göre de insanlar günahkâr, Tanrı'nın bilgisine akılları sayesinde ulaşamayacak olan, devletin gözetiminde olma ihtiyacı içindeki varlıklardır. Aklın yetersizliği karşısında Calvin de insanların Tanrı inancına kavuşmak ve ruhlarının kurtuluşunu sağlamak için iman etmekten başka seçenekleri olmadığını düşünür. Ayrıca, Calvin de insanların bu dünyada yapıp etmelerinden bağımsız olarak öte dünyada ruhlarının selamete erip ermeyeceğinin Tanrı tarafından önceden belirlendiğini (predestination) ifade etmektedir (Tannenbaum ve Schultz, 2003:139).

Calvin siyasal görüşlerinin pek çoğunu *Hıristiyan Dininin Enstitüleri* (1535) (The Institutes of the Christian Religion) adlı eserinde ortaya koymuştur. Calvin, iki farklı yönetim biçimi arasında bir ayrım yapar: ruhani yönetim ve siyasal yönetim:

İnsan iki tür hükümetin hükümrânlığı altındadır – birisi, vicdanın dindarca davranış ve Tanrı'nın hizmetiyle biçimlendiği ruhani hükümet, diğeri, bir insanın, insanlarla temas kurmakla gözlemlenen insanlık ve nezaket görevleriyle yükümlü tutulduğu siyasal hükümet. Birinci hükümet türü olan ruhani hükümet, ruhun hayatına aittir ve ikincisi olan siyasi hükümet ise, sadece beslenme ve giyim tedariki değil ayrıca komşuları arasında yaşarken bir insanın hayatını düzenleyecek yasaları kutsallık, dürüstlük ve ağır başlılık kurallarına göre kanunlaştıracak olan şimdiki devletin sorunlarıyla ilişkilidir. Siyasi hükümet, sadece dış davranışa yönelikken, manevi hükümet, zihnin daha içlerinde bir yere sahiptir (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 140).

Her ne kadar bu iki yönetim biçimi birbirinden ayrı olarak incelense de, Calvin bunların birbirini tamamladığını ve dünyada Tanrı'ya hizmet etme ortak amacına sahip olduklarını düşünmektedir. Bu noktada, devleti zorunlu bir kötülük olarak gören Aziz Augustine'den ayrılarak, o devletin dinin emirlerine uygun yaşamı sağlamanın bir aracı olduğuna inanmaktadır. Bu anlamda, Luther'de olduğu gibi devlet sadece bireyin dünyevi yaşamı ile ilgili olmayıp, vatandaşların Hıristiyanlık inancına uygun bir hayat sürmeye zorlanmasının da bir aracıdır (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 140). Bu noktada, Calvin'de Luther'de gördüğümüz vicdan özgürlüğü ilkesinden eser

yoktur. Calvin'e göre, din özgürlüğü doğru dini, yani Protestanlığı seçip onu yaşama özgürlüğüdür. İnsanların yanlışı seçme özgürlüğü yoktur...

Calvin'e göre sivil yönetimin üç unsuru vardır: yönetici, hukuk ve halk.

Yöneticinin iktidarı halktan değil Tanrı'dan kaynaklanmaktadır. Onlar Tanrı'dan emirlerini alır ve O'na hizmet etmek üzere Tanrı'nın otoritesi ile donatılırlar. Yöneticiler ve devlet insanlığın günahkâr olmasından dolayı değil Tanrı böyle istediği için ortaya çıkmıştır. Yöneticiler hukukla bağlıdırlar. Bu hukuk Tanrı'nın hukuku, moral hukuk bir başka ifadeyle doğal hukuktan başka bir şey değildir. Bu hukuk vicdanın ilkelerinden oluşup Tanrı tarafından insanların akıllarına nakşedilmiştir. Pozitif hukuk bu doğal hukuk anlayışını takip etmeli ve insanlığı imanlı ve mutlu hayata doğru yönlendirmelidir.

Sivil yönetimin üçüncü unsuru olan halkın, imanlı hayatı idrak edebilmesi için hukukun yani devletin yardımına ihtiyaçları vardır. Bu sebeple, halkın yöneticinin emirlerine korkudan değil ama arzuyla uyması gerekir. Bireyler aktif bir şekilde devlet yönetimini desteklemekle yükümlüdürler. Bu dini bir ödevdir. "Devletin aktif inananların bir yönetimi olması nedeniyle, inançsızlar belli kanunlara göre davranmaya zorlanabilirler veya sürgün edilebilirler veya sapkın olarak damgalanabilirler" (Tannenbaum ve Schultz, 2003: 141).

Acaba halk yöneticiye her durumda, yöneticinin Tanrı'nın hukukuna, vicdanın ilkelerine aykırı davranması durumunda dahi itaat etmeli midir? İlke olarak, Calvin halkın yöneticinin yetkisini kötüye kullanması halinde dahi ona itaat etmesini salık verir. Yöneticiye karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmektir. Zira yönetici böyle davranarak belki de Tanrı'nın bu yöndeki bir emrini yerine getiriyor olabilir. Tanrı yöneticinin gayri adil davranarak halkın yapmış olduğu bir haksızlığı cezalandırmasını dilemiş olabilir.

Bu durumun bir istisnası, yöneticinin Tanrı'nın iradesine karşı gelmesi, ona aykırı emirler vermesi durumudur. Bu durumda Luther'de olduğu gibi, Calvin halkın pasif direnişte bulunmasını tavsiye etmektedir.

Calvin hakkında ilginç bir başka nokta da onun tefeciliğin fakirlere zararlı olmayan türlerinin dini açıdan sorun yaratmayacağını iddia etmesidir. Böylece Calvin'in dini öğretisi ile modern iş dünyasının gereklerini bağdaştırmayı denediği iddia edilir. Calvin konu hakkında ekonomik denebilecek bir bakış açısıyla şunları söyler (Calvin, 2011: s. 596):

Bir evin kullanımı para karşılığı satılabiliyor ya da satın alınabiliyor. O zaman madem para işlenerek ticaret yapıldığında, asgari geçim sağlamak için bir çiftlik işletildiğinde elde edilenden daha fazla gelir sağlanabiliyor, o halde neden verimsiz bir toprağı bir çiftçiye kiralayıp karşılığında bir bedel alan kişi tasvip ediliyor da kâr elde etmesi için bir başkasına para veren kişi kınanıyor? Bir kişi parası ile bir çiftlik satın aldığı zaman, bu para her yıl başka para getirmiyor mu? Peki, bir tüccarın kazancı nereden geliyor? Gayret ve çabasından diyeceksiniz. Bu işte kullanılmayan paranın tamamen gereksiz olduğundan şüphe eden var mı? Benden kredi isteyen bir insan, o parayı boş yere bekletmek niyetiyle almaz. O halde kazanç o paradan değil, paranın kullanımından ya da işletilmesinden elde edilir. Bundan benim çıkardığım sonuç şudur: Tefecilik Kutsal Kitap'ın bir bölümünde yazanlara bakılarak değil hakkaniyet kuralları çerçevesinde ölçülüp tartılmalıdır.

Calvin'in bu tutumu Max Weber için şaşırtıcı değildir. Çünkü ona göre Kalvinizmin doğuşu ile kapitalizmin gelişimi arasında önemli bir bağlantı vardır. Şerif Mardin'in "Protestanlığın dünya görüşü" kavramı altında topladığı Kalvinist yaklaşım, insanın dünyaya kendi amaçları için değil de Allah'ın doğal düzenini gerçekleştirmek için geldiğini savunur. İnsanları kendi sosyal sistemlerinin rasyonel yönlerini geliştirmeye yönelten bu anlayış, inananların pazar ekonomi sistemlerini benimseyerek bunları kullanmaya başlamalarını sağlamaktadır. Bu faaliyetler sonucunda biriktirilen sermayeyi inananlar kendi yararları için kullanmaktan dini olarak kaçındıkları için tekrar yatırıma döndürmektedirler. Bu ise kapitalist büyümeyi hızlandıran önemli bir etkidir (Mardin, 1969: 2).

Reform Hareketleri Üzerine Genel Hatalar

Reform hareketlerinin en çarpıcı sonucu evrensel Roma Kilisesi'nin parçalanması olmuştur. Yüzeysel bir bakışın aksine reform hareketlerinin ardındaki itici etmenler dinsel yorum farklılıklarından ziyade ekonomik bir arka plana dayalı ulusalcı hareketlerdi. Reform hareketleri ulusal kiliselerin kurulmasını sağlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 134).

Bu reform hareketleri laikleşme eğilimlerini artırarak din ve vicdan özgürlüklerini de geliştirmemiştir. Zira Luther de Calvin de dinsel otoritenin gücünü siyasal otoritenin gücü ile birleştirmek istemişlerdir. Hatta Calvin teokratik bir yönetim kurarak farklı inançlara ve yaşam tarzlarına son derece hoşgörüsüz olmuş ve gaddarca davranmıştır. Protestan hareketlerin anti-hümanist olduğu söylenebilir (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 135).

Bununla birlikte reform hareketlerinin modern siyaset teorisine en önemli katkısı yönetim ilkesi olarak "otorite" ile yönetimin uygulanması anlamında "iktidar" arasındaki ayrışmayı ortadan kaldırmış olmasıdır. Böylece iktidar doğrudan bir "zor kullanma tekeli" olarak anlaşılmaya başlamıştır.

Kaynakça

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Levent Köker. (1997). **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**. Ankara: İmge Kitapevi.

Höpfl, Harro. (1994a). "Luther, Martin". **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**. Haz. David Miller. Ankara: Ümit Yayıncılık. s.77-80.

Höpfl, Harro. (1994b). "Calvin, Jean". **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**. Haz. David Miller. Ankara: Ümit Yayıncılık. s.104-08.

Höpfl, Harro. (2001). "Jean Calvin: Disipline Edilmiş Devlet Düzeni". içinde **Siyasal Düşüncenin Temelleri**. İstanbul: Alfa Yayınları. s. 111-27.

John Calvin. (2011) “Tefecilik Üzerine Mektup”, Çev. Kapadokya MYO Çeviri ve Redaksiyon Heyeti, Der. Alev Alatlı, **Batıya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)**, Kapadokya: İlke Sağlık ve Eğitim Vakfı, ss. 594-596.

Luther, Martin. (2011) “Roma’daki Papalık”, Çev. Kapadokya MYO Çeviri ve Redaksiyon Heyeti, Der. Alev Alatlı, **Batıya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)**, Kapadokya: İlke Sağlık ve Eğitim Vakfı, ss. 558-560.

Mardin, Şerif. (2011), **Din ve İdeoloji**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tannenbaum, Donald, David Schultz. (2003). **Inventors of Ideas: Introduction to Western Political Philosophy**. Ontario: Thomson Wadsworth.

Ek Okumalar

Ebenstein, William. (2001). **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**. İstanbul: Şule Yayınları.

Arnhart, Larry. (1995). **Plato’dan Rawls’a Siyasî Düşünce Tarihi**. Ankara: Adres Yayınları.

Tunçay, Mete. (2011). **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi 3 (Seçilmiş Yazılar Yakın Çağ)**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Luther, Martin. (2010). **Luteryen İman İkrarları Işığında Temel Hristiyan İnancı**. İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları.

Olgun, Hakan. (2001). **Luther ve Reformu**. Ankara: Fecr Yayınları.

Eliade, Mircea. (2009). **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Smith, Preserved. (2009). **Rönesans ve Reform Çağı**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Stauffer, Richard. (1993). **Reform**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ökteni Kaan H. (2003). **Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş**. İstanbul: Alfa Basım Yayım.